

JAUZIak

PARekidetasunerantz

IKASGELARAKO
IDEIAK ETA ESTRATEGIAK

1 Ezkutuko curriculuma.
Inor ez dago libre...
2. orr.

2 Ikasgelan eraginik ez izateko
ideiarik?
6. orr.

3 Oraindik gehiago lurreratu
gaitzen abordatze praktikoan
12. orr.

4 Hori guztia oso ondo dago,
baina ez naiz denetara iristen...
abiapuntu zehatz batzuk?
18. orr.

5 Eta, azkenik, erronkari aurre
egiteko iradokizun batzuk...
22. orr.

6 Erreferentzia
bibliografikoak
24. orr.

EZKUTUKO CURRICULUMA.

INOR EZ DAGO LIBRE...

Izan ere, sistema patriarkal batean sozializatuak izan gara.

Askotan, inkontzienteki eta nahi gabe, jarrera eta jokabide desberdinak erakusten ditugu sexuaren arabera gure taldeetako kide diren haurrekin, gizonengandik eta emakumeengandik espero dugunari buruz darabiltzagun ideia inplizituengatik. Ikusi dugun bezala, ideia horiek zentzu horretan «izan beharra» markatzen dute kulturalki, eta hezitzaileek ere oso barneratuta dituzte.

Gure hezkuntza-jardunean, modu inkontzientean lortu nahi duguna baino askoz gehiago transmititzen dugu, gure balioen, jarreraren, jokabideen, sentimenduen adierazpenaren, lana antolatzeke moduen, arauen ezarpenaren, gure hitzezko eta gorputzeko hizkuntzaren eta adierazpenaren eta abarren bidez, azken batean, ezkutuko curriculuma esaten zaionaren bitartez, alegia. Hezitzaileok funtsezko ereduak edo erreferenteak gara, eta, gure jokabidearen bitartez, une oro transmititzen eta hezten ari gara, horregatik, modu inkontzientean transmititzen ditugun eta gure jarreretan eta portaeretan islatzen diren balio horiei "ezkutuko curriculum" ¹ esaten zaie.

Konturatu behar gara hezitzaile gisa dugun portaera beti dela onargarria denaren edo ez denaren, eta zuzena denaren edo ez denaren adibide bat. Jarraitu beharreko ereduak gara. Gaur egun, haur eta lehen hezkuntzako ikasleekin lan egiten dugunok, ziurrenik, hezkuntza erabat matxista izan genuen, eta, Julia Sáezek ² gogorarazten digun moduan, nahiz eta kontzienteki hori ez transmititu nahi izan, gure inkontzienteak generoari lotutako sinismenak eta aurreiritziak pilatzen ditu, gure jarrera eta jokabide desberdin askoren sorburu direnak. Hala, gaur egun ere, gure adingabeek beren eguneroko bizitzan jokabide sexistako ereduak eraginpean jarraitzen dute.

1 Curriculum espizitua, berriz, hezkuntza-dokumentu ofizialetan garatutakoa da, hala nola hezkuntza-proiektuan, curriculum-proiektuan, barne-araudian, gelako plangintza eta programazio desberdinetan eta abarretan. Beraz, modu kontzientean eta borondatez planifikatuta dago, eta, normala den bezala, eremu formalari edo araututako hezkuntza-sistemari lotzen zaio.

2 SÁEZ, J. (2010): "La igualdad no llega por casualidad. Tu cambio empieza en mi cambio", en Arroyo López, C.; Gutiérrez Jiménez, M^a. J., y Martín Berrido, M^a. M. (Coords.) (2010): *Otro mirar*, Virgen de las Nieves unibertsitate ospitalea, Granada. 41 - 54. orr.

Illo horretan, autore honek berak dioen bezala, baliagarria litzateke honako hau begien bistatik ez galtzea:

- **Helduak jarraibideak hezkuntza-formula kontziente gisa erabiltzen ditugu, gure portaerak alde batera uzten ditugun bitartean. Portaera horiek imitatu egingo dira, eredu gisa.**
- **Komunikatzen garenean eta hitzezko jokabidearen (esaten dena) eta hitzik gabeko jokabidearen (egiten dena) artean koherentzia falta dagoenean, hartzaileak lehentasunez erantzuten dio hitzik gabeko jokabideari.**

Beraz, komeni da oso kontuan izatea transmititu nahi diren balioen, jarreraren eta portaeraren eta eguneroko bizidaren arteko koherentzia, kontzienteki zein inkontzienteki ³.

Hezkuntza-sistema formalaren barruan ezkutuko curriculumaren adibiderik argienetako edo ezagunenetako bat testuliburuaren irudi tradizionalak sexisten irudikapena da. Irudi horietan, irudi maskulinoa irudikatuta egon ohi da, eta oso mota desberdinetako zereginei lotuta; aldiz, irudi femeninoak, noizean behin agertzen direnean, normalean, zeregin tipikoak eta tradizionalak emakumerolari esleitutakoak egiten ari dira. Agerikoa da haurrek jasotzen duten mezua, eta mezu horrek gure gizartearen izaera sexista betikotzen du.

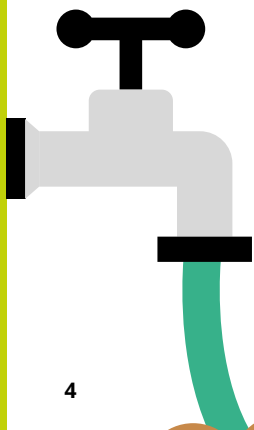
Baina gure hezkuntza-praktika bera ere kutsatu egiten da irakasle gisa. Marina Subirats ikertzaileak hainbat ikerketaren bidez egiaztatu ahal izan duenez, ikasgela askotan arreka gutxiago ematen zaie neskei mutilen baino. Askotan pentsatzen dugu ikasle guztiak berdin tratatzen ditugula eta ez dugula diferentziarik egiten kontzienteki. Hala ere, gure ekintzak ez datoz beti bat egin uste dugunarekin, modu kontzientean kontrolatzen ez ditugun ohitura eta errutinek eragiten baitute.

3 RINCON, A. (Coord.) (1997): *Coeducar en el tiempo libre*, Emakunde/Emakumearen Euskal Erakundea, Vitoria-Gasteiz. 14. orr.

Autore horrek proposatzen digu errealtate hori behatzea gelako egunerokotasuna grabatuz, bideoan edo audioan bakarrik, denboratarte jarraituan eta ohikotasunez, alborapenak saihesteko eta gure hezkuntza-praktika objektibotasun handiagoz behatzeko. Denbora gutxian edo egun gutxi batzuetan egiten bada, adierazi du, egiten ari garen balorazio-ariketaz jabetzen da, eta horrek gure praktika aldatuko du, emaitzak faltsutuz. Ondoren, grabazio horietako batzuk aztertzea proposatzen digu, eta neskei eta mutuei zuzendutako zenbat hitz edo esku-hartze eta zer mezu zabaltzen ditugun kontatzea. Izan ere, ikasgelan erabiltzen den hizkuntza aztertzean, garrantzitsua da kontuan hartzea, ez bakarrik zenbat aldiz hitz egiten diegun haurrei, baita zer mezu mota transmititzen dizkiegun ere. Emaitza partzialak saihesteko, saio bakoitzean dagoen ikasle-kopurura egokitu behar dira behaketak.

Autore horrek egindako ikerketen arabera, emaitzek erakusten digute hurrei iruzkin gehiago egiten zaizkiela beren portaerari buruz, eta eskola-lanarekin lotutako argibide gehiago ematen zaizkiela. Neskekiko harremanetan, ordea, arreta handiagoa jartzen zaio itxurari, eta maizago erabiltzen dira txikigarriak eta galderazko formak. Hori dela eta, txiki-txikitatik nesken hizkera mutilena baino asertiboagoa izan daiteke, mutilek zuzenago eta baiezkoago hitz egiteko joera baitute.

Baina badira hizkuntzan agertzen diren beste ñabardura batzuk ere, hala nola irakasleek jarrera bera ebaluatzen dutela, norik egiten duen. Haur batek ondo lan egiten duenean, adimentsua dela esateko joera dago. Neskato batek ongi lan egiten duenean, aldez, neskato langilea eta konstantea dela pentsatu ohi da. Eta iruzkin horiek, zehaztu duenez, maisutasun handiz entzuten dira emakumezko irakasleen ahotan. Horri dagokionez, Subirats-ek hau adierazten du: "Irakasleak, mundu guztia bezala, ideologia androzentriko batean hezi dira; ideologia horrek, batez ere, maskulinoa dena balioesten du, eta sistematikoki baliogabetzen du emakumeen berezko femeninotzat hartzen dena"⁴.

4

4 SUBIRATS, M. (2017): *Coeducación, apuesta por la libertad*. OCTAEDRO, S.L. argitaletxea 106. orr.

Jakina, desberdintasun horiek ez dira irakasleen asmo kontziente baten ondorio, baizik eta hezkuntza androzentriko baten ondorio, maskulinitasunari balio handiagoa eman diona eta tradizionalakiki femeninoa gutxietsi duena. Hori dela eta, patroir horiek ezagutzea da patroiak berrikusi eta eraldatu ahal izateko lehen urratsa.

Maestrak izan dira, askotan, hezkuntza berdinago baterako aldetaren bultzatzaile nagusiak. Beren jardunbideari buruz hausnartzean, bereziki neskei eta emakumeei eragiten dieten diskriminazio-egoerak identifika ditzakete. Hala ere, desberdintasun horiek ez dira beti kontzienteak, pentsamendu androzentrikoa hezkuntza eta kultura partekatuaren parte baita.

Eragin hori ezagutzen hastea eta sistematikoki aztertzea funtsezkoa da hezkuntza-praktika bidezkoago eta berdinago baterantz aurrera egiteko.

2 IKASGELAN ERAGINIK EZ IZATEKO IDEIARIK?

Jakina, ezkutuko curriculum hori arauetan, jarreretan, portaeretan, igurikimenetan, sinesmenetan, praktiketan, lan egiteko moduetan eta abarretan islatzen denez, gure zereginetan bertan dago, pertsona hezitzaile gisa, oso modu zehatzetan, baina baita partaide garen hezkuntza-erakundeetan ere. Horregatik, ezkutuko curriculum hau aztertu dezakegu:

- **Praktikan bertan, hezitzaile gisa.**
- **Gure taldeekin egiten dugun hezkuntza-kudeaketan: sexuaren arabera parte-hartzearen kudeaketa, sexuaren arabera esleitutako zereginen gaineko erantzukizuna, etab.**
- **Erabiltzen dugun hizkuntzan, gutxi-asko inklusiboa.**
- **Gure ikastetxearen edo hezkuntza-erakundearen antolaketan.**
- **Garatu beharreko jardueretan: kirolekoak, ludikoak, kulturalak, artistikoak, etab.**
- **Hezkuntza- eta pedagogia-materialetan: ipuinak, testu-liburuak, jolasak eta jostailuak.**
- **Espazioen erabilera.**

Jarduera-eremu potentzial horiek gehiago xehatzen ditugu. Hezkidetzako hezkuntza batek edo hezkuntza ez-sexista batek hau esan nahi du:

GURE IRAKASLANARI DAGOKIONEZ:

Onartzea balioak transmititzen ditugula, bai nahita egindako esku-hartze hezitzailearen bidez, bai nahi gabe egindakoaren bidez.

Neska-mutilentzat ditugun jarrerak eta izan ditzakegun portaera bereiziez jabetzea.

Sexismoan sozializatu gara eta, beraz, izaera sexistako jarrerak, ideiak, portaerak... erreproduzitu ditzakegula konturatzea.

Aldaketarako eragile gisa dugun gaitasunaz jabetzea eta horri balioa ematea.

Normalean aintzat hartzen ez ditugun ezkutuko curriculumaren alderdiak ebaluatzea.

Sexu-estereotipo eta -aurreiritzien presentzia adieraztea eta aztertzea, azterketa intersektionala eginez, gure taldeekin sortzen direnean.

Pertsonen garapen integralaren alde egitea, ikasle guztien gaitasunak eta ahalmenak ahalik eta gehien sustatuz.

Gatazkak konpontzeko eredu positiboak erakustea, elkarriketa eta entzute aktiboa erabiltz.

Aukera-berdintasunaren alde eta sexismoaren eta indarkeriaren aurka agertzea, modu intersektionalean.

Autokontrol emozionaleko ereduak erakustea, garrasiak eta haserre-leherketak saihestuz.

GURE TALDEEKIN EGITEN DUGUN HEZKUNTZA-KUDEAKETAN:

Egon daitezkeen ezberdintasun eta diskriminazio guztiak antzematea (sexistak, kapazitistak, arrazistak, etab.) ezabatzea.

Tradizionalki femeninotzat jo izan diren balioak balioan jartzea.

Taldearen iritziak indartzea. Haien ekimen txiki eta handiei adi egotea.

Neskak eredu garriak izateko erabiltzea.

Neskak izendatzea lidergo-lanak eta -jarrerak bere gain har ditzaten.

Esku hartzeko denborak banatzea eta neskei protagonismo handiagoa ematea jarduera mistoetan, edo, gutxienez, modu orekatuan banatzea.

Jarduerak kudeatu, antolatu eta zuzentzeko lanak denboran, kantitatean eta motan zuzen banatzea.

Laguntza eta erantzukidetasuna eskatzea eskatzen diren lan guztietan, sexuagatiko bereizkeria saihestuz.

Bizipen-jardueretan, rol-trukea bilatzea, zentzu urratzailean.

Neskek eta mutilek parte hartu behar dutenean, hitza erabiltzean protagonismoa orekatzea, edo nesken protagonismoa sustatzea eta zabaltzea.

Gure taldeak osatzen dituzten pertsona guztiak ezagutu eta baloratzea, rol eta estereotipo sexistak eta bestelakoak alde batera utziz. "Kanpora etiketak".

Analisi intersektionala⁵ erabiltzea gure ikasgeletan bereizkeria anizkoitza jasan dezaketen kasuak hautemateko.

Gure taldeei esperientzia positiboak eta adibide zehatzak ematea, emakumeen eta gizonen arteko eskubide- eta ardura-berdintasuna baloratzea.

Taldeei gizonen eta emakumeen artean dauden ezberdintasunak eta antzekotasunak ulertzen laguntzea, konplexutasun osoan, Historiaren eta testuinguruaren eraginak kontuan hartuta.

Umeei eurak izaten uztea: samurrak, erakargarriak, garbiak, etxekoak, hitzunik, ameslariak, beldurgarriak eta pasiboak izatea.

Neskei beraiek izateko aukera ematea: dinamikoak, dibertigarriak, ausartak, ausartak, gogorrak, indartsuak.

⁵ Gogoratu behar dugu esparru intersektionala lagungarria dela emakumeek jasaten eta aurre egiten dieten beste indarkeria-mota batzuen ikuspegia zabaltzeko, legez, komunikabidez eta sozialki nabarmenenak eta problematikoak diren eta diskriminazio anitzen ondorioz oso kalteberak diren kolektiboak eragiten dieten indarkeriatik harago. Generoa indarkeriaren adierazpenekin lotutako ezberdintasun-ardatz nagusitatz (eta sarritan bakartzat) hartzeaz gain, beste ardatz batzuekiko elkarrenergina ere aintzat hartu behar dugu, indarkeria-egoeren aurrean kalteberatasun- eta erresistentzia-jarrerak markatu ditzaketen ezberdintasun- eta diskriminazio-ardatzekiko. Hala gertatzen da, adibidez, immigrantearekin eta/edo etnikoekin lotura estua duten indarkeriekin (eta, askotan, adinagatiko, gizarte-klaseagatiko, sexu-identitateagatiko eta/edo osasun- eta desgaitasun-baldintzengatiko ezberdintasunekin elkarrenerginean); esaterako, emakumeen genitalen mutilazioa, haurren ezkontza, ohore-krimenak, behartutako esterilizazioak, salerosketa, prostituzioa eta nahitaezko lana, bortxaketak eta helburu genozidodun feminizazioak, besteak beste. GUZMAN, R. eta JIMENEZ, M.L. (2015).

ERABILTZEN DUGUN HIZKUNTZAN:

Ahal den guztietan, hizkuntza inklusiboa eta neutroa erabiltzea.

Hizkera hurbila eta ez-sexista erabiltzea.

Adierazpen sexistak edo arrazistak saihestea, eta ez uztea erabiltzen, testuinguru informalean edo lagunartekoetan oraindik ere agerikoegiak baitira ("neskato batek bezala negar egitea", "beltzen askaria", "ijito batek baino gose handiagoa", "txinatar batek bezala edo beltz batek bezala lan egitea", eta abar.).

Emakumeei lotutako hitz gutxiesgarriak saihestea, zerbait negatiboa izendatzeko. Eta alderantziz, zerbait positiboa aipatzeko.

Emakumearen ezaugarrietan oinarritutako gutxiesgarrien erabilera baztertzeko, edo emakumea ahuleziarekin, mendekotasunarekin, pasibotasunarekin eta abarrekin lotzen dutenak, zentzu negatiboa.

Lanbideak, titulazioak, karguak eta abar aipatzeko maskulinoaren erabilera generikoa saihestea.

Hizkuntza inklusiboa erabili: "pertsona" terminoa neutro gisa, edo "gizateria", giza generoa bere osotasunean aipatu nahi dugunean.

Noizbait ohiko ordena aldatzea: "neska-mutilak" "neska-mutilen" arabera.

Emakumeak eta bestelako aniztasunak gutxiesten dituzten hitz, esaldi edo txisteekin kritikoa izatea. Haiekin eztabaidatzea, hausnarketara gonbidatzeko.

Kritikoak izaten eta komunikabideetan hizkera sexista antzemateko gai izaten irakastea.

PARTAIDE GAREN HEZKUNTZA-ERAKUNDEAREN ANTOLAKETAN:

Erakundea osatzen duten hezitzaileek bere gain hartzen dituzten baloreak eta jarrerak aztertzea.

Ikastetxean diseinatzeko diren jardueretan indartzen diren balioak aztertzea.

Zuzendaritza-taldearen osaera mistoa eta antolamendu-egituraren mailen arteko harreman-sistema aintzat hartzea. Erantzukizuneko postuetan emakumeak aipatzea beharrezkoa da emakume-eredu desiragarriak eta lorgarriak ezartzeko.

Zuzendaritza-taldearen eta klaustroaren zereginak eta erantzukizunak modu orekatuan banatzea emakumeen eta gizonen artean.

Jolasetan, kirolatan eta jardueretan ikastetxean ikasle guztientzat dagoen espazioa nola erabili eta banatu aztertzea.

Kirol-jardueren eta eskolaz kanpoko jardueren antolamendua aztertzea, eta horietan neskek eta mutilek duten parte-hartzea eta balorazioa aztertzea, hala badagokio.

Ikastetxeko jaiak antolatzea, estereotipoak alde batera utzita.

Jarduerak garatu bitartean genero-joerak ahalik eta gehien mugatzea.

EGIN BEHARREKO JARDUERETAN:

Proposatzen ditugun jardueren edukiak aztertzea, emakumeen eta gizonen genero-rolari dagokionez, jarduera sexistak identifikatzeko eta baztertzeko.

Talde orekatuak eta anitzak osatzen saiatzea, ahal den neurrian kirol-, prestakuntza-, jolas- eta antzeko jardueretan nesken eta mutilen kopurua berdinduz.

Ez behartu neska lan egitera, mutilek egiten duten bezala.

Jarduera bakoitzean neskatoen eta mutikoen artean era guztietako erantzukizunak zuzen banatzea.

Zeregin eta jardueretan rolak aldatzea eta txandakatzea erraztea.

Jolas sinbolikoa, rol-playing-a eta antzetzutako beste dinamika batzuk erabiltzea, haur hezkuntzako haurren artean "nesken" zereginak normalizatzea, eta alderantziz.

Jarduera-eskaintza askotarikoa eta askotarikoa egitea. Gure taldeei zer eskaintzen diegun aztertzea, jarduera-eskaintza partziala saihesteko.

Genero-indarkeriari buruz gure taldeek dituzten aldez aurreko ezagutzak eta jarrerak aztertzea, eta sexuen arteko berdintasuna lantzeko jardura espezifikoa diseinatzea, begirada intersektionalarekin.

Generoari buruzko uste okerre buruzko hausnarketa sustatzen duten jarduerak antolatzea.

Generoak gure jardueretan eraldatzen laguntzea, etiketak alde batera utzita eta ikasle guztien adierazpen askerako espazioa bermatuz.

HEZKUNTZA-MATERIALETAN ETA MATERIAL PEDAGOGIKOETAN:

Taldeekin erabiltzen ditugun abestiak, istorioak, txisteak, testuak, jolasak eta abar aztertzea, elementu sexistak dituztenak baztertzeko.

Dauden material guztiei balioa ematea eta horien bidezko banaketa egitea, haurrek monopoliza ez dezaten.

Ikasle guztiek material-mota guztiak erabili dituzten bultzatzea.

Abestiak, istorioak, txisteak, testuak, jolasak eta beste hainbat baliabide sartzea, gaur egun gure ikasgeletan dagoen errealitate anitza islatzen eta barne hartzen duten erreferente eta errealitate berriak sartzeko.

Neskei ardura ematea erabili ohi ez dituzten edo eskatzen ez dituzten materialak zaindu, garraiatu eta kontrolatzea, eta alderantziz mutilei.

Estereotipo posibleak antzematea (sexistak, arrazistak, kapazitistak, etab.) gaur egun go gu espazioetan edo ohiko argitalpenetan agertzen dira, gure taldeekin kritikoki aztertzea edo baztertzeko.

ESPAZIOEN ERABILERAN:

Haurren mugikortasuna erraztea, guztiak igaro daitezten lantaldeen, "txokoen", tailerren edo jardueren guneetatik.

Aire zabaleko jardueretan, jolasak eta jarduerak ikasle guztiek askatasunez egin ditzaten saiatzea.

Espazio komunak talde-gela osoaren ezaugarri eta beharretara egokitzea, espazio guztiak, hobeak eta okerragoak, denek erabil ditzaten zainduz.

Hausnarketarako dinamikak egiten lagunduko duten komunikazio- eta lasaitasun-guneak sortzen saiatzea.

Intimitate nahikoa duten espazio pribatuak izaten saiatzea, ikasle guztiek beren txukuntze pertsonalean erosotasun nahikoa izan dezaten.

Azkenik, ez dugu ahaztu behar denboren erabilera ere kontuan hartu behar dela, eta bereziki zaindu behar dela ordena, garbitasuna eta, hala dagokionean, zaintza-lanak direla-eta, nesken eta mutilen artean egin beharreko lanen eta denboren banaketa ekitatiboa.

Jarraibide horiek haur bakoitzaren garapen ebolutiboari behar bezala egokituta daude, eta haur eta lehen hezkuntzan praktikan jartzeko balio dezakete. Gure ustez, ikasleen adina eta heldutasuna zenbat eta handiagoa izan, orduan eta ahalegin txikiagoa egin beharko da gure hezkidetzak-praktika egokitzeko, batez ere jarduera pedagogikoak egokitzeko eta diseinatzeko, baina, aldi berean, aberastasuna aprobetxatu behar dugu, haur-hezkuntzako etapak aukera ematen baitigu berdintasunezko iruditeria bat eskaintzeko, bidezkoa eta estereotiporik eta bestelako diskriminaziorik gabea (sexista, arrazista, kapazitista, LGBTIfobikoa...) txikitat.

Hau da, kontua ez da inguruabarrak azaltzea, baizik eta esperientziak, irudiak eta kontakizunak eskaintzea, gure ikasleei munduaren ideia bidezkoagoa, anitzagoa eta berdintasunezkoagoa eraikitzen laguntzeko, errealitatera lehen aldiz hurbilduz geroztik. Ikasgelan erabiltzen ditugun jolas-motak (jolas sinbolikoa, librea, artistikoa, motorra, sentsoriala, etab.) benetako esplorazio- eta saiakuntza-tresnak dira bizikidetzak ekitatiboa eta inklusiboa lortzeko, eta helburu eta bitarteko gisa eratzten dira:

- Ikasle guztiei eskubide eta aukera berdinak eskaintzea, bereizketarik gabe.
- Emakumeen eta nesken ekarpenak aitortzea eta balioestea.
- Ikasle guztiei beren indibidualtasuna aurkitzen eta adierazten laguntzea.
- Erabakiak askatasunez har ditzaten eta eragin estereotipaturik izan ez dezaten sustatzea.
- Ekitatean oinarritutako harremanak sustatzea.

Honaino, irakasle gisa darabilgun ezkutuko curriculumaren lehen azterketa edo kontzientzia hartzeko kontuan hartu beharreko gako batzuk planteatu ditugu. Egiaztatu ahal izan dugunez, genero-estereotipoek gure hezkuntza-jarduera osoan eta, askotan, espektatibetan duten eragina argia da, eta lan egiten dugun talde-ikasgeletara nahi gabe transmititzeko arriskua dago. Horregatik, **hezkidetzak irakaskuntzaren zeregin globala delako ideia indartzen dugu, zer irakasten dugun, nola irakasten dugun eta zergatik irakasten dugun zailtasun jartzeko prozesua baitakar berekin. Helburua ez da eremu berriak sortzea, guztietan kontuan hartzea baizik. Kritikarako, bizikidetzarako, konpromisorako, sormenerako eta justiziarako hezteak⁶.**

⁶ FETE-UGT (2014): DICCIONARIO ONLINE DE COEDUCACIÓN -Berdintasunean heziz. Madril: Osasun, Gizarte Zerbitzu eta Berdintasun Ministerioa. 5. orr.

3 ORAINDIK GEHIAGO LURRERATU GAITEZEN ABORDATZE PRAKTIKOAN

Gure hezkuntza-jardueran genero-ikuspegia sartzeak esku hartu nahi dugun errealitatea aztertzea esan nahi du, sexuaren aldagaia eta sexu-genero sistemak eragindako emakumeen eta gizonen baldintza, egoera eta behar askotarikoak kontuan hartuta, eta, ondorioz, gure hezkuntza-programan/proiektuan genero-berdintasuna sustatzeko ekintzak modu esplizituan eta nahita sartzea.

Ikus dezagun, ondoren, nola txertatu genero-ikuspegi hori irakaskuntza-praktikan, gure ikasgaietara eta ikasgeletara egokitzeko.

DIAGNOSTIKOA

Adierazgarria izan nahi duen edozein hezkuntza-eskuhartzetan bezala, gutxieneko azterketa bat egin beharko dugu abiapuntu dugun errealitatea aztertzeko, edo gure hezkuntza-proiektuaren aurretiko ebaluazioa, non gure taldeen datuak jaso eta aztertuko baititugu beren testuinguruaren eta harreman-sistemaren arabera, neska-mutilen taldeko egoera eta posizioa, jardueretan duten parte-hartze maila, espazioen erabilera, baliabide eta lidergo materialen eskuragarritasuna eta kontrola, baita izan ditzaketen motibazioak, beharrak eta interesak ere modu bereizian deskribatu ahal izateko. Beharrak, arazoak, potentzialtasunak, itxaropenak, dauden baliabideak eta abar detektatzen saiatuko gara.

Informazio-bilketa hori denboraldi batez eta modu sistematizatuan egin daiteke, taldea sistematikoki behatuz (harreman-sistemak, genero-rolak onartzea, jantziak, ikasleen ahozko eta ez-ahozko hizkuntza, etab.), elkarrizketak ikasleen familiekin, material didaktikoen analisia (fitxa pedagogikoak, testu-liburuak, abestiak, ipuinak eta beste baliabide batzuk), beste programa eta/edo hezkidetza-proiektu batzuk berrikustea, azterketa-tailerrak egitea gure ikasleekin talde-teknika desberdinak erabiliz, eta abar.

Garrantzitsua da kontuan izatea kontua ez dela soilik "sexuaren arabera bereizitako datuak" izatea, baizik eta datu horietatik ondorioak atera ahal izatea, ikasgelako errealitatearen argazki bat izateko aukera emango digutenak. Zorrotzak izan gaitezen informazioa biltzerakoan, horrek emango baitigu abiapuntua eta, era berean, aukera emango baitigu adierazle batzuk ezarri eta identifikatzeko, eta adierazle horiek, gero, gure hezkuntza-lanaren irismena baloratzeko balioko digute.

Testuingurua aztertzeko eta diagnostikoa egiteko lehen urrats hori funtsezkoa da gure hezkuntza-jarduera behar bezala bideratzeko. Oso ondo identifikatu behar ditugu gure taldeen beharrak, balizko zailtasunak eta aldeko edo kontrako egoerak; izan ere, adibidez, inoiz ez da gauza bera izango bazterketa-arriskuan dauden eta arazo oso zehatzak dituzten auzo marjinaletako biztanleekin lan egitea⁷, edo arrisku gutxiagoko eta hezkuntza- eta sozioekonomia-maila handiagoko eremuetan bizi diren taldeekin lan egitea. Gure hezkuntza-praktika egoera bakoitzera egokitu beharko dugu.

Bestalde, ariketa honek gure taldeen heldutasun-garapenari, erlazionatzeko moduei, curriculum-jarduerari, motibazioei eta kezkei buruzko funtsezko eta lehen eskuko informazioa eman behar digu. Kontuan izan behar dugu, batzuetan, gure ikuspegi hezitzaile eta helduzentrikotik funtsezkoa dena ikasleentzat ez dela hain funtsezkoa. Haien interesak eta kezkek ezagutzeak lagundu egingo digu hezkidetza-programan sartu nahi ditugun edukiak oreka eta egokitasun handiagoz eskaintzen.

Halaber, ez dugu ahaztu behar eskura ditugun baliabideen azterketa bat egitea diagnostikoan: baliabide materialak, instituzionalak eta denborazkoak. Martxan jarri beharreko ekintzak behar bezala planifikatzeko, funtsezkoa da jakitea zer denbora-tarte dugun eta zer baliabide ditugun.

⁷ Puntu honetan, garrantzi berezia du bereizkeria anizkoitzeko arrazoi posibleak hautematea, analisi intersektional bat eginez. Analisi mota honen helburua hainbat identitateen aurrian, identitate konbinazio horren ondorioz eman daitezkeen diskriminazio eta desabantaila mota ezberdinak azaltzea izango litzateke. Adibidez: emakumea, etorkin jatorriko familiakoa eta maila sozioekonomiko baxukoa.

PLANIFIKAZIOA

Behin diagnostikoa eginda, gure esku-hartze hezitzailea planifikatzeari ekingo diogu.

Une horretan, gure esku-hartzearen justifikazioa definitu eta idatziz jaso beharko dugu (zergatik?), bere helburuak (zertarako?), sartu nahi ditugun edukiak (zer?), jarraitu beharreko metodologia (nola?), tenporalizazioa edo kronograma (noiz?), bitartekoak edo baliabideak (zeren bidez?) eta adierazi zer alderdi hartuko ditugun kontuan etengabeko eta amaierako ebaluazioak egiteko (zer lortu dugu?). Beste era batera esanda, hezkidetzako gure esku-hartzearen curriculum esplizitua zirriborratzen ariko gara, eta hor, bai, berdintasunaren alde lan egiteko asmoa islatuko dugu, hezkidetzako balio eta printzipioak sartuz, berariaz.

Horrela, hezkidetzari, genero-estereotipoak eta beste diskriminazio-mota batzuk ezabatzei, berdintasunezko bizikidetzari edo nesken eta mutilen arteko genero-indarkeria prebenitzeari buruzko helburu pedagogikoak planteatuko ditugu, besteak beste, eta, ondorioz, norabide horretan lan egiteko aukera emango duten jarduerak diseinatu ditugu. Autoestimua, feminismorako sarrera, genero-rolen eta -estereotipoen azterketa, giza aniztasuna, zainketak, kontziliazioa eta erantzunkidetasuna*, gatazken ebazpen positiboa eta antzeko gaiak funtsezko edukiak izan daitezke hainbat metodologia erabiliz lan egiteko, gauzatze-fasean ikusiko dugun bezala.

Jarduerak askotarikoak izan daitezke, fisikoak, ludikoak, gogoetazkoak, artistikoak eta sormenezkoak, etab., baina garrantzitsua da jarduera guztietan ikasle guztiei diseinu erakargarria eta motibatzailea eskaintzea. Komeni da, halaber, ahal den guztietan jarduera bakoitzaren amaiera prestatzea, taldeak ondorioak atera eta ikaskuntzak jaso ahal izan ditzan bere adinera eta heldutasun-garapenera egokitutako hausnarketa-prozesu labur batetik abiatuta.

Azkenik, une honetan, ebaluazio-ariketa egiteko kontuan hartu beharko liratekeen adierazleak zein diren adieraztea gomendatzen da. Hautaketa garrantzitsua da, aukeratzeko ditugun adierazleak proposatutako helburuen betetze-mailari buruzko informazio egiazkoa, egiaztagarria eta neurgarria eman behar baitute. Hasierako adierazle horiek, zorrotz bete baditugu, diagnostikoaren fasean lortuko ditugu.

8 Interesgarria da azpimarratzea Genero Indarkeriaren Aurkako Babes Integraleko Neurrii buruzko Lege Organikoak berriro ekiten diola balioetan oinarritutako hezkuntzari eta, testuinguru horretan, diskriminazioen eta matxismoaren aurkako borrokari, eta gatazkak modu baketsuan konpontzen ikastea sustatzen duela, bai eta gatazkak konpontzeko modu bortitzen aurrean jarrera kritikoa izatea eta afektuak eta emozioak hezteko ere, horiek garatzea funtsezkoa baita erasorik gabeko bizikidetzarako.

GAUZATZEA

Haur Hezkuntzako eta Lehen Hezkuntzako etapetan, pedagogia aktiboan eta parte-hartzailean oinarritutako metodologiak erabili ohi dira, taldea bera irakaskuntza-ikaskuntza prozesurako baliabide gisa hartuta, hezkidetzak eskatzen dituen planteamendu metodologikoekin bat etorriz. Horretarako, irakasleek lagundu eta erraztu egin beharko dituzte ikaskuntza horiek. Hau da, gure laguntza-lanak azterketa eta hausnarketa sustatzeko balio behar du, taldearekin eta taldearengandik ikasteko, errealitatea ezagutzeko eta elkarrekin berriro eraikitzeko.

Helburua da gure ikasleek, pixkanaka-pixkanaka, pentsamendu-prozedura autonomoak garatzea. Ikasten ikas dezan laguntzen saiatuko gara, bere kabuz arrazoituz eta ondorioak ateratzeko, erlazionatzeko eta laburbiltzeko gaitasuna garatuz. Horretarako, taldeari pentsatzeko, gertaerak elkarrekin lotzeko eta baliozko ondorioak lortzeko tresnak emango dizkiogu.

Gure hezkidetzak-helburua lortzeko, hainbat ikaskuntza-ikuspegi eta -metodologia konbina ditzakegu. Ikus ditzagun horietako batzuk:

Ikuspegi ludiko pedagogikoa⁹:

Jolasa funtsezko tresna pedagogiko gisa erabiltzen du irakaskuntza-ikaskuntza prozesuan, parte-hartzea, talde-espiritua eta sormena sustatuz. Metodologia pedagogiko honek haurren dimentsio kognitiboa, afektiboa eta emozionala konbinatzen dituzten estrategiak ezartzea ahalbidetzen du. Jarduera ludikoak alaitasuna, plazera eta poza ematen ditu, eta, beraz, motibazioa areagotzen du.

Ikuspegi sozioafektiboa¹⁰:

Ikaskuntza integrala lortu nahi du, ezagutza eta ideien transmisio hutsa (plano intelektual) gaiztatu, emozioei, balioei eta baita jarrerak eta portaerei ere eragiteko. Ikaskuntzaren esperimentazio zuzenean oinarritzen da, lantzen ari garen egoera lehen pertsona bizi izatean, sakontasunez ulertzeko eta sorrarazten dizkigun sentimenduekin konektatzeko; horrela, jarrerak, balioak eta portaerak aldatzea errazten da.

Ikaskuntza esperientzial edo bizipenezkoaren metodologia¹¹:

Autoesplorazio eta esperimentaziotik abiatuta ikaskuntza esanguratsuak eraikitzea errazten du (learning by doing – eginez ikasi). Ikasleek beren ezagutza eraikitzen dute, eta beren irakaskuntza-ikaskuntza prozesuaren protagonista bihurtzen dira.

Ikaskuntza kooperatiboa¹²:

Talde-lana modu hezigarrian erabiltzen du, ikasleek ahalik eta gehien aprobetxa dezaten beren ikaskuntza eta ikaskideekiko harremanetan sortzen dena. Ikaslea berriro ere bere ikaste-prozesuaren protagonista bihurtzen du.

9 MARTÍNEZ GONZÁLEZ, LOURDES DEL CARMEN (2008): "Lúdica como estrategia didáctica", *Sholarum Albiesteia, Ikaskuntzan Laguntzeko Dibisioa (DAPA) eta Guadalupe Laguntza*.

10 MAZA, S. eta GARCÍA, S. (Coords.) (2015): *duIN - Gatazkak era baketsuan konpontzea. Hezitzaileentzako baliabide eta esperientzia praktikoen gidaliburua*, Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz - Gasteizko Udala. 30. orr.

11 Association of Experiential Education, 1995.

12 Servicio de Innovación Educativa (2008): *El aprendizaje cooperativo, guías rápidas sobre nuevas metodologías*. Universidad Politécnica de Madrid.

Ikaskuntza kooperatiboa lan-eredu egokienetako eta erabilienetako bat da, taldeak lan egiteko eta hezkidetzak praktika sustatzeko balio duena. Ezaugarri nagusien artean, honako hauek aipa ditzakegu:

Ikaskuntza kolektiboa (taldean): taldeak banakako ikaskuntza errazten eta indartzen du. Taldean parte hartzen eta besteen ideiak onartzen ikasten da.

Elkarmenpekotasun positiboa: talde kooperatibo bateko kideek aurrean duten erantzukizun bikoitza adierazten du: esleitutako zeregina gauzatzea eta taldeko gainerako kideek ere hala egiten dutela ziurtatzea.

Ikaskuntza esanguratsua: gure errealitatetik abiatzea. Norberaren esperientzia berreskuratzea eta aitortzea. Lehendik dakigunetik, ezagutzetatik eta aurretiko esperientzietatik abiatuta eraikitzen da.

Ezagutza kolektiboki eraikitzea: ideia berriak eraikitzea, irakasleen eta taldearen arteko interakzioaren emaitza, elkarrekin ekarpenak eginez, ikaskuntza komun bat lortzeko.

Gaitasun eta trebetasun sozialak garatzea: komunikazioa, entzute aktiboa, talde-lana, lankidetzak, gatazkak konpontzea.

Ezagutzak praktikan aplikatzea: irakasleek sortutako ezagutza aplikazio praktikora bideratu behar dute, talde-gelako errealitatera egokituz.

Ikasitakoa balioan jartzea: ikaskuntza prozesua amaitzen da ezagutza berriak barneratu eta txikienen eguneroko bizitzan sartzen direnean.

Azken helburua da adingabe horiek ikasitakoa beste testuinguru batzuetara transferitu ahal izatea, eta jarrera-aldaketa horiek etengabe ikusaraztea, beren bizitzetan.

EBALUAZIOA

Ebaluazioa hezkuntza-proiektu ororen funtsezko zatia da, eta bide emango digu norabide egokian goazen ala ez jakiteko informazio zehatza lortzeko. Funtsezko hiru une hartu behar ditugu kontuan:

- Aurretiko ebaluazioa edo ex-ante ebaluazioa (lehen aipatu da, eta hasierako adierazleak egitea eta diagnostikoa egitea izango da)
- Etengabeko ebaluazioa edo jarraipeneko.
- Azken ebaluazioa.

Hezkidetzaren arloan egiten dugun aurrerapenaren ebaluazioa kontuan har ditzakegun irizpide batzuk honako hauek izan daitezke: parte hartzeko denborak eta moduak, espazioen erabilera, neska-mutilen arteko harreman-sisteman egon daitezkeen aldaketak, ikuspegi intersektional batetik aztertutako jarrera edo portaera sexistarik dagoen (edo ez), ezkutuko curriculumaren iraunkortasuna eta eragina, generoaren arloan egindako jarduerak zehatzen kopurua, neska-mutilek material, joko edo jostailuen erabilera bereizgabea, jarrera- eta jokabide-aldaketarik sumatu den, etab.

Ebaluazioaren emaitzei esker, gure hezkidetzak praktika doitu eta hobetu ahal izango dugu, beharrezkoa den tokietan elementu zuzentzaileak sartuz eta egokituz jo diren jarduerak eta edukiei eutsiz.

HORI GUZTIA OSO ONDO DAGO, BAINA EZ NAIZ DENETARA IRISTEN... **ABIAPUNTU** ZEHATZ BATZUK?

Batzuetan, hainbat arrazoi direla medio, ez dugu aukerarik izaten hezkidetzako proiektu konplexu bati aurre egiteko. Zuzendaritza-taldearen borondate falta, denbora edo baliabide falta, klaustro barruko beste pertsona batzuen erresistentziak eta abar dira hezkuntza formalean hezkidetzako metodologia hori sartzea zapuzten duten ohiko arrazoietakoa batzuk.

Hala ere, helburua ez dugu ahaztu behar, beti egin ahal izango dugu lan banaka eta zeharka, taldeekin egiten dugun hezkuntza-jardunean, gure ekarpena eginez. Hau da, gure ezkutuko curriculum landuz, hizkuntza inklusiboagoa erabiliz, neska-mutileen parte-hartzea orekatuz eta nesken lidergoa sustatuz, gure irakasgaietan sartzeko eta aurkezteko erreferente femeninoak eta askotarikoak aurkitzen saiatuz, zainketei eta erantzukidetasunari balioa emanez, espazioen erabilera zainduz, taldeetan erantzukizun komunek zereginetan rola trukatzeko sustatuz, besteak beste.

Jakina, errezetarik onena, motibatuta bazaude edo zure hezkuntza-erakundearen ikastetxeko proiektu gisa proposa badezakezu, beti izango da hezkidetzako programa zehatz baten diseinua eta plangintza eta irakasle bakoitzak kudeatzen dituen irakasgai, jarduerak eta guneetako zeharkako lana konbinatzen dituenak. Estrategia dual horren abantailak dira jarduerak arlo, jarduerak mota, denbora eta espazio guztietan integratzen dela bermatzen duela eta, aldi berean, emaitzak ekintza zehatz eta puntualen bidez indartzeko aukera ematen duela¹³.

Nolanahi ere, hobe izango da beti hausnarketa batzuk eta bakarkako pauso txiki batzuk sartzen hastea zure ikasgelan eta zure taldeekin, beste ikasturte batez esku hartzeko aukera pasatzen uztea baino, ikastetxe mailan desiragarria litzatekeen egoera "perfektu" eta parte-hartzailea ez aurkitzeagatik.

¹³ RED2RED CONSULTORES (2007): *Guía de coeducación. Documento de síntesis sobre la educación para la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres*. Emakumaren institutua: Aukera berdintasunerako behatokia. Lan eta Gizarte Gaietarako Ministerioa. 18. orr.

Eskema hau aztertzeraz animatzen zaitugu. Bertan, **Haur Hezkuntzako eta Lehen Hezkuntzako etapetan hezkidetzarako jarraibide batzuk jasotzen dira**, esku-hartzearen hainbat eremutan, eta ikus daiteke zer egin dezakezun. Ziur gaude, honaino iritsi bazara, hauetako asko dagoeneko zure irakaskuntza-praktikan sartzen ari zarelako dela.

MATERIALAK, EDUKIAK ETA ERREFERENTEAK

Hainbat haur protagonista aktibo eta autonomo gisa aurkezten dituzten ipuinak, abestiak, jolasak eta material didaktikoak berrikustea eta hautatzea, genero-estereotipoak saihestuz, hala nola printzesa pasiboak edo printzesa pasiboak gizonezkoak bakarrik diren heroiak. Iragazi, begirada intersektionala barne.

Emakume eta gizonen ordezkaritza orekatua eskaintzea kulturaren, historian, zientzian, artean eta ezagutzaren beste esparru batzuetan, eta, halaber, gelan dagoen aniztasuna islatzea, ikuspegi hegemonikoa gainditzeko.

Garai historiko eta kultura-testuinguru ezberdinetan emakumeek egindako ekarpenak eta lana ikusaraztea.

Izateko, bizitzeko eta erlazionatzeko modu desberdinak erakusten dituzten eredu eta erreferente anitzak proposatzea, rol sexistetatik edo diskriminatzailetatik aldentuta.

HIZKUNTZA ETA MEZU HEZITZAILEAK

Pertsona guztiak izendatu eta ikusaraziko dituen hizkera inklusiboa erabiltzea, emakumeak eta beste kolektibo gutxitu batzuk ikusezin bihurtzen edo gutxiesten dituzten adierazpenak saihestuz.

Ikasgelan igortzen diren mezuak berrikustea, gizarte- eta kultura-ingurunean dauden genero-estereotipoak hautemateko eta zalantzan jartzeko, ikuspegi intersektional batetik.

Neska-mutilek eskolatik kanpo jasotzen dituzten mezu sexistak modu kritikoan azaltzea eta desmuntatzea.

JOLASA, ESPAZIOAK ETA JARDUERAK

Ez esleitu jolas, jostailu, kolore edo jarduerarik generoaren arabera, eta utzi ikasle guztiei modu librean esploratzen eta esperimendatzen.

Askotariko baliabideak sartzea, ikasgeletan dagoen aniztasuna islatu eta aintzat hartuko duten erreferente eta errealtate berriak sartzeko.

Eskola-eremuak (ikasgelak, patioak, jolas-txokoak) talde bakar batek monopolizatu ez ditzan eta guztientzat abegikorak izan daitezen zaintzea.

Elkarbizitzari, lankidetzari eta elkarrekiko errespetuari laguntzen dioten jolas kooperatiboak eta talde mistoak sustatzea.

Kirol- eta aisialdi-jarduerak sustatzea, ikasleen interes pertsonalak eta aniztasuna kontuan hartuta, eta ez generoari lotutako itxaropenak.

GELAREN ANTOLAKETA, ZEREGINAK ETA ERANTZUNKIDETASUNA

Ikasgelako lanak (ordena, materialen zaintza, landareak, enkarguak...) ikasle guztien artean berdintasunez banatzea.

Ettxeko lanak eta zaintza lanak pertsona guztien ardura direla, eta ez soilik emakumeena, ideia lantzea.

Haurren parte-hartzea eta erantzukizun partekatua bultzatzea, haien adinaren eta gaitasunaren arabera, eta haien autonomia pertsonala sustatzea.

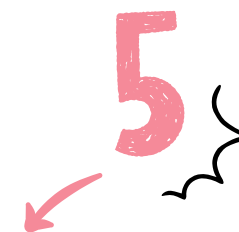
EMOZIOAK, HARREMANAK ETA ELKARBIZITZA

Emozioek generorik ez dutela eta pertsona guztiek adierazteko eskubidea dutela irakastea.

Komunikazioa, sentimenduen adierazpena eta norberaren eta besteen aitortpen emozionala bultzatzea.

Elkarren zaintza, aniztasunarekiko errespetuan, lankidetzan eta gatazkak modu baketsuan konpontzean oinarritutako ikasgelako giroa sortzea.

Elkarrizketa eta hausnarketa gidaturako guneak sustatzea, ikasleek rolak, arauak eta desberdintasunak modu kritikoan zalantzan jar ditzaten.

IRAKASKUNTZA ETA AKONPAINAMENDU HEZITZAILEA

Ikasgelako eta eguneroko bizitzako eguneroko egoeretatik abiatzea, genero-rolak aztertzeo eta harreman bidezkoagoak sustatzeko.

Lan eta ekarpen guztiak berdindaratu, generoaren arabera hierarkizatu gabe.

Ikasleen ahalegina eta jarrerak indartzea ikaskuntzaren eremu guztietan, beren interesak, gustuak eta aukerak lagunduz, beren sexuaren arabera baldintzatu gabe.

Hezikidetzako erreferenteak izatea: irakasleek beren jarreraren, keinuen, itxaropenen eta erlazionatzeko moduen bidez ere hezten dute.

EZ AHAZTU HEZKIDETZAREN HEZKUNTZA-HELBURUA

Jarraibide horiek helburu hauek dituzte:

Nesken eta mutilen (emakumeak eta gizonak) arteko genero-desberdintasunak zalantzan jartzea eta deseraikitzea, gela bakoitzaren aniztasuna kontuan hartuta.

Harreman- eta antolaketa-modu bidezkoagoak eta berdintasunezkoagoak bultzatzea.

Aniztasuna, berdintasuna, inklusioa, lankidetzaren, elkartasuna eta bizikidetzaren demokratikoa bezalako balioetan hezteak.

Genero-estereotipoek edo bestelako diskriminazioek mugatzen ez dituzten identitate aske eta askotarikoak eraikitzen laguntzea ikasleei.

5

ETA, AZKENIK, **ERRONKARI AURRE EGITEKO** IRADOKIZUN BATZUK...

Bistan denez, ezin duzu, eta ez duzu zertan, denetarik jakin behar. Gai edo jardueraren batean eroso sentitzen ez bazara, bilatu beste ikaskide, elkarte edo hezkuntza-sektoreko profesionalen laguntza.

Diseinatu saio atseginak, dibertigarriak eta askotarikoak, egiten gozatzen duten bitartean ikasteko.

Denboraren mugak kontuan hartuta diseinatu saioak. Ez duzu gauza asko jorratu behar, gai garrantzitsuenak lehenetsi eta saiatu modu erakargarrian eskaintzen, ahalik eta protagonismo handiena utziz.

Elkarriketa sustatu, betiere guztion parte-hartzea bultzatuz.

Jarraitu beharreko adibide bat izan zaitez, ez onartu inolako jokabide diskriminatzailek taldean eta erabili beti berdintasunezko harremanak, zure ikasleentzat erreferentziazko eredua izango baitzara une oro.

Hasi proposamen errazekin eta erraz egin daitezkeen jarduerekin, eroso senti zaitezten.

Lan egin zure ikasleen errealitatera eta aniztasunera, interesetara eta motibazioetara hurbilduz.

Amaitzeko, hausnarketarako gune bat utzi beti, landutako gaiak eguneroko errealitatearekin konektatzeko, eta saioan ikasitakoa egunerokotasunera estrapolatzeko.

ERREFERENTZIA

BIBLIOGRAFIKOAK

FETE-UGT (2014): DICCIONARIO ONLINE DE COEDUCACIÓN – Berdintasunean heziz. Madril: Osasun, Gizarte Zerbitzu eta Berdintasun Ministerioa.

LOPEZ-NAVAJAS, A. (2021): *Aprender con referentes femeninos. Un legado cultural por la igualdad*. Biblioteca Innovación.

MARTÍNEZ GONZALEZ, LOURDES DEL CARMEN (2008): “*Lúdica como estrategia didáctica*”, Sholarum Albistea, Ikaskuntzan Laguntzeko Dibisioa (DAPA) eta Guadalajarako Unibertsitate Autonomoko Koordinazio Orokor Akademikoa.

MAZA, S. eta GARCÍA, S. (Koord.) (2015): *duIN – Gatatzak era baketsuan konpontzea. Hezitzaileentzako baliabide eta esperientzia praktikoen gidaliburua*, Ayuntamiento de Vitoria-Gasteiz – Gasteizko Udala.

MAZA, S. (2017): *EQUALITY: Sexuen arteko berdintasuna sustatzeko eta nerabe eta gazteen artean genero-indarkeria saihesteko gida*, Bilbo, Matiz Elkartea.

MAZA, S. (2019): *TIKIS MIKIS. Berdintasunezko gizarteak eratzeke familia gida*, Bilbo, Matiz Elkartea.

RINCON, A. (Coord.) (1997): *Coeducar en el tiempo libre*, Emakunde/Instituto Vasco de la Mujer, Vitoria-Gasteiz.

SÁEZ, J. (2010): “*La igualdad no llega por casualidad. Tu cambio empieza en mi cambio*”, en Arroyo López, C; Gutiérrez Jiménez, M^a. J., y Martín Berrido, M^a. M. (Coords.) (2010): *Otro mirar*, Virgen de las Nieves unibertsitate ospitalea, Granada. 41 – 54. orr.

Servicio de Innovación Educativa (2008): *El aprendizaje cooperativo, guías rápidas sobre nuevas metodologías*. Universidad Politécnica de Madrid.

SUBIRATS, M. (2017): *Coeducación, apuesta por la libertad*. OCTAEDRO, S.L. argitaletxea.

